

δύο τετράγωνον τμῆμα τοῦ διαπέδου των ἑστρωμένον διὰ μικρῶν πλίνθων τοποθετημένων ἢ μᾶλλον ἐμπεπιγμένων κατὰ τὸ πάχος των ἐντὸς κονιάματος. Ἐπειδὴ δὲ τὰ τμῆματα ταῦτα εἶναι μικρῶν διαστάσεων (1.20×1.20) εἰκάζω, ὅτι ὅμα πρόκληται περὶ ἑστιῶν εἴτε πρὸς θέρμανσιν ἢ πιθανώτερον πρὸς μαγειρείαν. Ὁπωσδήποτε ἐνδιαφέρον εἶναι τοῦτο ὅτι τὰ ἐν λόγῳ πλινθόστρωτα δάπεδα δὲν εὑρίσκονται ἐν τῷ μέσῳ τῶν χώρων, ἀλλὰ παρὰ τοὺς τοίχους τῶν δωματίων, ὡς καὶ σήμερον. Κινητὸν εὔρημα οὐδὲν δυστυχῶς ἐγένετο. Ἡ σκαρὴ τῆς οἰκίας θέλει συνεχισθῆ κατὰ τὴν προσεχῆ ἔρευναν τῆς Στυμφάλου.

Περαιώνων προσθέτω ὅτι ἔξ ἀφορμῆς καθαρισμοῦ τοῦ παρὰ τὴν φραγκικὴν ἐκκλησίαν μυλαύλακος ἥδυνήθην νὰ ἔξετάσω, ἀκαλύτως νῦν, τὸ ἐνεπίγραφον βάθρον περὶ οὐ ἔγραψα ἐν ΠΑΕ 1926, 134· ενδρον δὲ ὅτι ἀντὶ Λυσιμάχου, ὅπερ λόγῳ τῆς καταχώσεως τοῦ λίθου εἶχον ἀρχικῶς ἀναγνώσει, ὑπάρχει πράγματι τὸ ὄνομα : Ἀλεξιμάχου.

**Ο ΔΑΜΟΣ ΣΤΥΝΦΑΛΙΩΝ
ΕΡΓΙΤΤΟΝ ΑΛΕΞΙΜΑΧΟΥ**

ΑΝΑΣΤ. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

10. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΚΡΗΤΗΙ 1930

Ἡ πέρυσιν δοκιμαστικῶς διεξαχθεῖσα ἀνασκαφὴ πρὸς τελικὴν πιστοποίησιν τοῦ σπηλαίου τῆς Ελλειθυίας ἐσυνεχίσθη καὶ ἐφέτος πρὸς δλικὸν καθαρισμὸν τοῦ σπηλαίου. Ἡ ἐργασία διεξήχθη ὑπὸ τὸ φῶς δύο λαμπτήρων βενζίνης καὶ ἐνδὸς τοιούτου ἀστευτικῆς.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς ὑπῆρξαν οὐα προσεδοκῶντο ἀπὸ πέρυσιν. Ἐξηκολούθησεν ἡ εὑρεσις ἀφθόνου κεραμεικῆς ὅλων τῶν ἐποχῶν, ἰδιαιτέρως δὲ πλουσιοπάροχος ὑπῆρξεν ὁ ἀμητὸς νεολιθικῶν διστράκων. Εἰς μετάλλινα εὑρήματα οὐδὲν σχεδὸν παρουσίασε τὸ σπήλαιον, πλὴν ἀσημάντων τινῶν χαλκῶν ταινιῶν, ἵσως ἀναρτήρων δι' ἐλαφρὰ ἀφιερώματα. Κατὰ τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο διμοιᾶζε τὸ σπήλαιον τῆς Ελλειθυίας πρὸς τὸ περίφημον τοιοῦτο τῶν Καμαρῶν, δπόθεν ἐπίσης μόνον ἀγγεῖα συνελέγησαν. Ἰσως ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου δυνάμεθα νὰ συμπεριάνωμεν, ὅτι εἰς ἀμφότερα τὰ σπήλαια ἐλατρεύετο ἡ αὐτὴ θεότης, δεδομένου ὅτι ἀλλα σπήλαια παρουσίασαν πλοῦτον μεταλλικῶν εὑρημάτων, τὸ δὲ τοῦ Ἀρχαλοχωρίου κυριώτατα ὅπλων, ἐξ οὐ ἐμφαίνεται ὅτι ἐντελῶς διάφοροι ὅμα ήσαν αἱ ἰδιότητες τῆς ἐνταῦθα λατρευομένης θεότητος.

Τοπογραφικῶς τὸ σπήλαιον τῆς Ελλειθυίας παρουσιάζει τὰ ἀκόλουθα

χαρακτηριστικά: 'Η διεύθυνσις τοῦ ἄξονός του εἶναι περίπου ἀπὸ Αν. πρὸς Δ., τῆς εἰσόδου ἀνοιγομένης πρὸς Ἀνατολὰς εἰς μικρὰν αὐτόθι ὑπάρχουσαν χαράδραν. Τὸ ἔδαφος τοῦ σπηλαίου δὲν παρουσιάζει μεγάλην ἀνωμαλίαν, ἔχον

Εἰκ. 1. Ἡ ἐκ τοῦ σπηλαίου ἀποψις τῆς πεδιάδος Καρτεροῦ.

Εἰς τὸ βάθος ἡ νῆσος Δία.

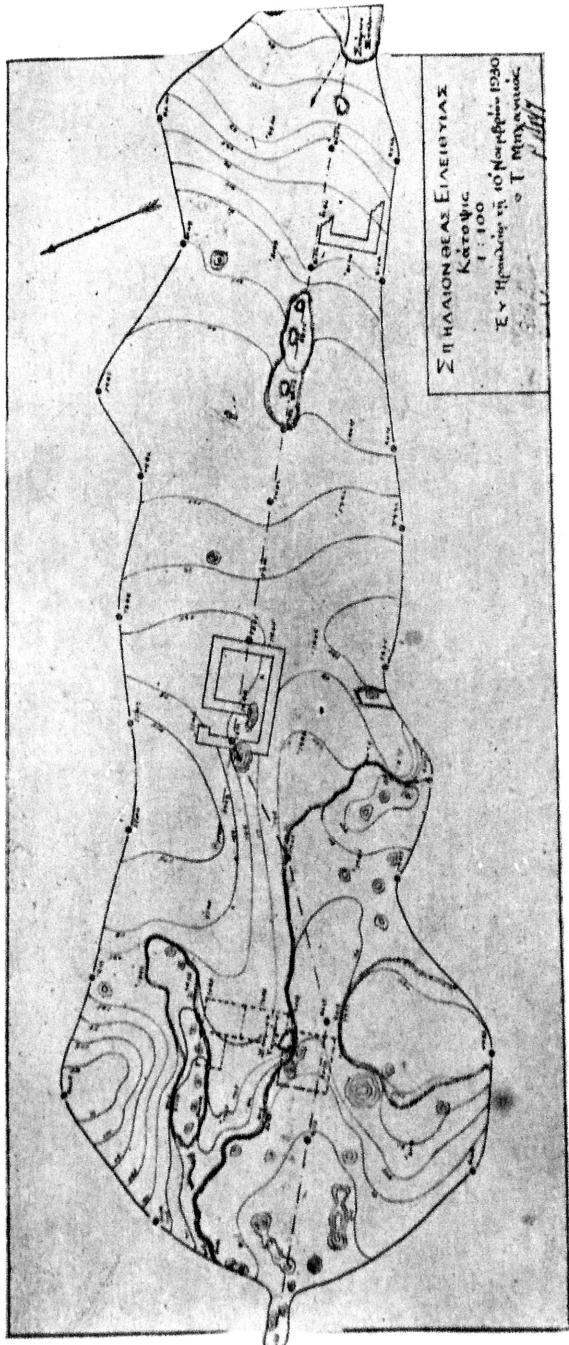
ἥρεμον ἐλαφρὰν κατωφέρειαν μέχρι περίπου τοῦ μέσου του, ἐκεῖθεν δὲ ἀνερχόμενον πάλιν ἐλαφρῶς καὶ καταλῆγον ἥρέμα εἰς χαμηλότατον μυχόν, σχεδὸν σχισμήν, ἣτις βρίθει σταλακτικῶν καὶ σταλαγμιτῶν. Μέγιστον μῆκος ἔχει τὸ σπηλαίου περὶ τὰ 60 μέτρα, τὸ πλάτος ποικίλλει ἀπὸ 9 μέχρι 12 μέτρων (μὴ ὑπολογιζομένων σχισμῶν τινῶν, ὅπου τὸ πλάτος φθάνει μέχρι 19 μέτρων), ὥφος δὲ μέγιστον ἔχει περὶ τὰ τέσσαρα μέτρα.

Τὴν κάτοψιν τοῦ σπηλαίου, καθὼς καὶ τομὴν καὶ τοπογραφικὸν σχέδιον τῆς πέριξ ἔκτάσεως ἐφιλοπόνησεν εὐγενῶς κατὰ παράκλησιν μου δι-τοπογράφος μηχανικὸς κ. Ρ. Ἀλεξίου. Ἐκ τῶν σχεδίων του παραδέτω φωτογραφίαν τῆς κατόψεως ἵνα χρησιμεύσῃ πρὸς γενικὸν προσανατολισμὸν. Αἱ ὑφομετρικαὶ γραμμαὶ ἔχουσιν ἀχθῆ ἀνὰ 50 ἑκ. τοῦ μέτρου (Εἰκ. 2).

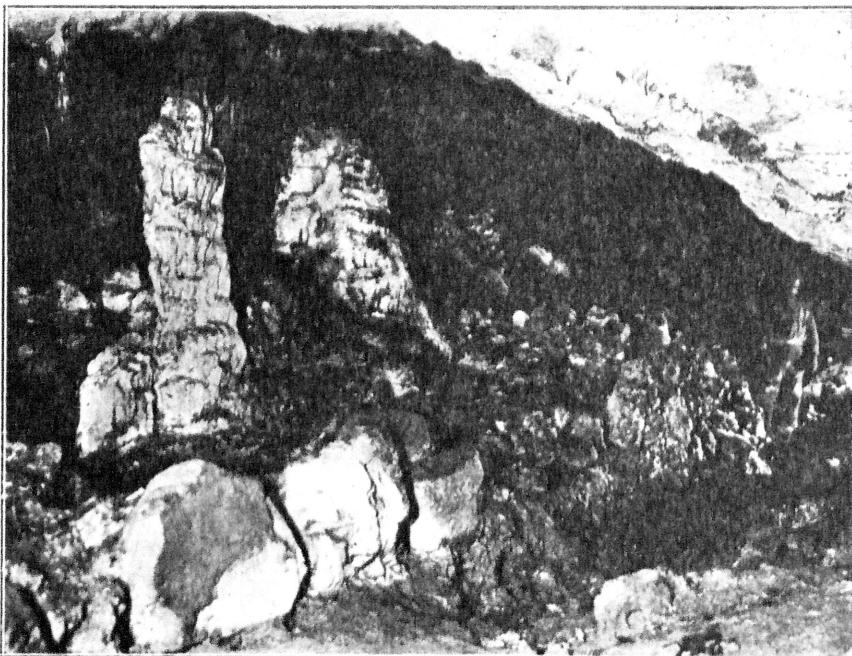
Ἐνθὺς μετὰ τὴν εἰσόδον σπηλαίου πρὸς ἀριστερὰ ὑπάρχουσι λείφανα δρθογωνίου κτίσματος, πιθανώτατα ἀπλοῦ περιβόλου. Κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ σπηλαίου ὑπάρχουσι τὰ λείφανα ἐτέρου περιβόλου, συγκειμένου ἐκ δύο διαμερισμάτων, ἀτινα περικλείουσιν ἕνα ή μᾶλλον δύο σταλαγμίτας, σχημα-

τίζοντα ούτως εἰπεῖν ἐν ἄδυτον (Εἰχ. 3 - 4). Ταῦτα εἶναι τὰ μόνα ἔργα χειρὸς ἀνθρωπίνης ἐντὸς τοῦ σπηλαίου. Ὁλίγον πρὸ τοῦ τέρματος τοῦ σπηλαίου καὶ ὑπὸ τὴν φίξαν σταλακτίτου ὑπάρχει δῆπ, δι' ἣς μετὰ βίας χωρεῖ ἀνθρωπός. Ἡ δῆπ αὗτη ἀγει εἰς ὑπὸ τὸ ἔδαφος τοῦ σπηλαίου ἀνοιγομένας κοιλότητας αἴτινες εἶναι τέσσαρες ἐν συνόλῳ. Καὶ ἐντὸς αὐτῶν ἀνευρέθησαν ὅστρακα.

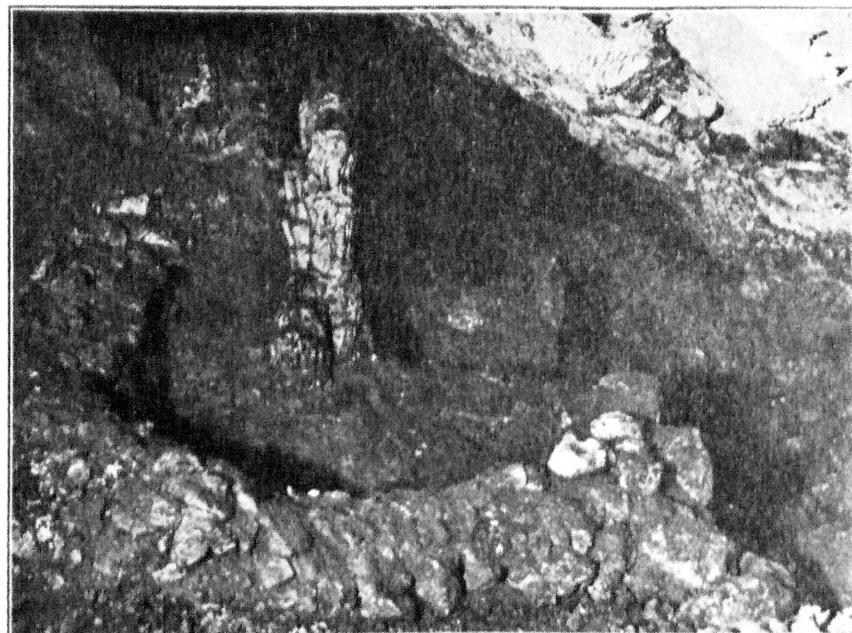
Τὰ ἐκ τοῦ σπηλαίου εὑρήματα δὲν ἐμελετήθησαν ἀκόμη ἐντελῶς, ἐν τούτοις ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε σπουδῆς αὐτῶν ἔβεβαιώθη, ὅτι πολλάκις τὸ σπήλαιον ὑπέστη γενικὸν καθαρισμὸν καὶ ίσοπέδωσιν. Τὰ νεολιθικὰ ὅστρακα εὑρίσκοντο φυσικῷ τῷ λόγῳ ἀφθονα κυρίως εἰς τὰ κατώτατα στρώματα, ἀλλ' διοῦ μετὰ τούτων εὑρίσκοντο πάντοτε καὶ μεταγενέστερα, κυρίως ρωμαϊκά "Απαξ μάλιστα εὑρέθη καὶ ἐν βυζαντινὸν ἡ ἐνετικὸν τεμάχιον ἀγγείου μετὰ μολυβδώσεως εἰς τὰ

Εἰχ. 2. Κάτωφις σπηλαίου Ειλειθύιας

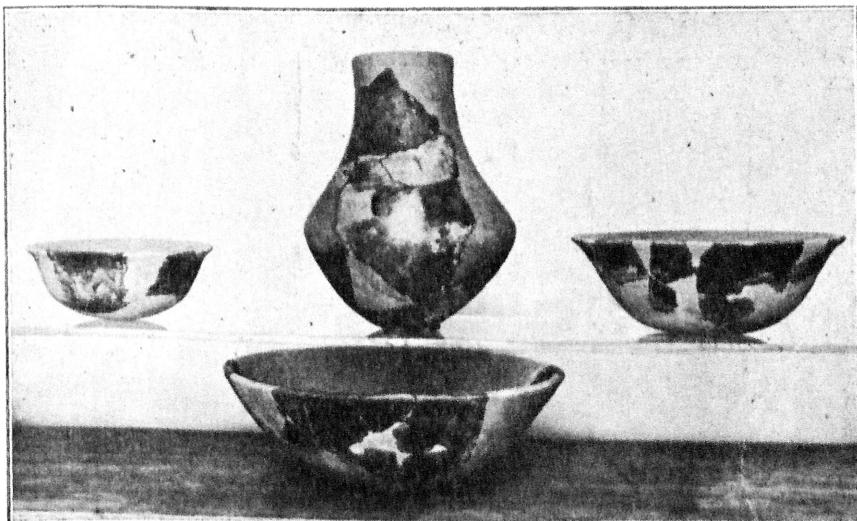

Εἰκ. 3. Οι κεντρικοί σταλαγμῖται τοῦ σπηλαίου μετὰ τοῦ περιβάλλοντος αὐτοὺς τοίχου

Εἰκ. 4. Ὁ ίερὸς σταλαγμῖτης μετὰ τοῦ περιβάλλοντος τοῦτον τοίχου

κατώτατα στρώματα δύμοῦ μετὰ νεολιθικῶν δστράκων. Φαίνεται ὅτι κυρίως κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, ὅπότε, ἀν κρίνωμεν ἐκ τῆς ἀφθονίας τῶν

Εἰκ. 5. Νεολιθικὰ ἄγγεια ἐκ τοῦ σπηλαίου Ελειθνίας

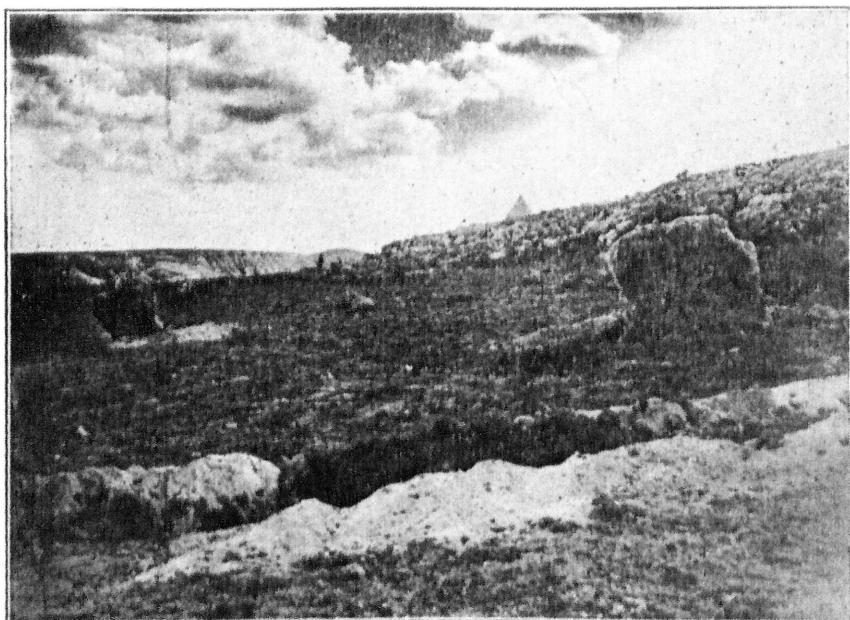
Εἰκ. 6. Πρωτομινωϊκὰ ἄγγεια. (Σημείωσις: Αἱ πρὸς ἀριστερὰ σημπληρωθεῖσαι δύο κερατοειδεῖς ἀποφύσεις τοῦ μεσαίου ἄγγειου εἶναι περιτταῖ).

δστράκων καὶ λύχνων, ἡ λατρεία ἐντὸς τοῦ σπηλαίου ἀνέζησε ζωηρὰ, δινηργήθησαν γενικαὶ ἀνακαθάρσεις καὶ ίσοπεδώσεις τοῦ σπηλαίου. Κατὰ ταύτας μέρος τῆς μεγάλης πληθύος τῶν δστράκων φαίνεται ὅτι ἀπερρίφθησαν ἐκτὸς τοῦ σπηλαίου εἰς τὴν χαράδραν. Οὕτως ἔξηγεῖται τὸ γεγονός, ὅτι παρ' ὅλην

τὴν πληθὺν δστράκων ἐκ τῆς νεολιθικῆς καὶ πρωτομινωϊκῆς περιόδου

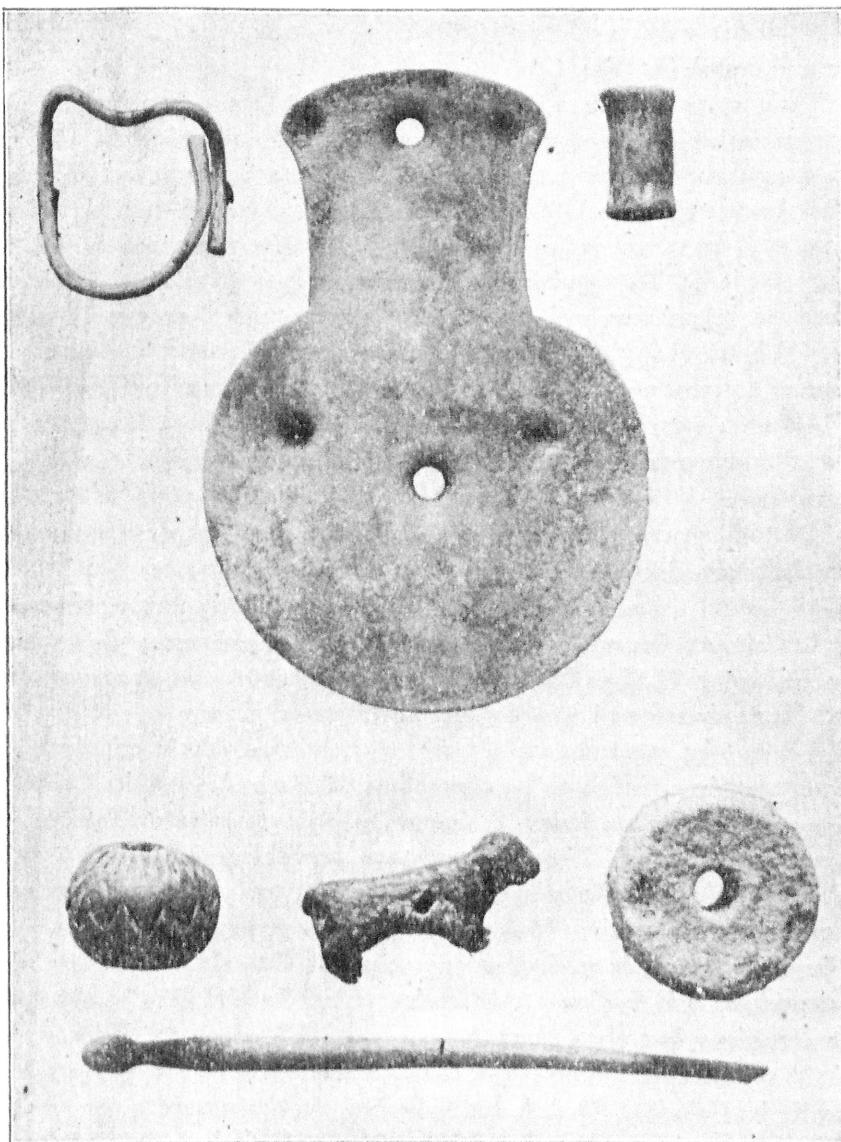
Εἰκ. 7. Ἡ «πλατεῖα τῶν Βωμῶν» ἔξωθεν τοῦ σπηλαίου Είλειθνίας.

Εἰκ. 8. Ἡ «πλατεῖα τῶν Βωμῶν». Ἡ είσοδος τοῦ σπηλαίου τῆς Είλειθνίας εὑρίσκεται παρὰ τὴν κορυφὴν τῆς σκηνῆς.

ἐλάχιστα ἀγγεῖα φαίνεται δτι θὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ ἀνασυγχροτηθοῦν,

ἐπίσης δὲ καὶ ἐκ τῶν ὑπολοίπων περιόδων. Τοῦτο εἶναι πραγματικῶς ἀτύ-

Εἰκ. 9. Ἀνω : Ἀργυρᾶ εὑρήματα ἐκ τοῦ ταφικοῦ σπηλαίου.
Κάτω : Ἐκ τῶν ἐκιδὸς τοῦ σπηλαίου τῆς Ελλειψυίας οἰκημάτων.

χημα, διότι ὑπάρχουσι μεταξὺ τῶν τεμαχίων καὶ ἀξιολογώτατα ἐξ ἀγγείων ἀγνώστου σχήματος μέχρι τοῦτο, τὰ δὲ πρωτομινωϊκὰ τῆς καλούμενης συλλο-

γῆς Πύργου μετὰ τῶν λείων ἐντρίπτων γραιμῶν εἶναι πράγματι ἀξιοθαυμάστου διατηρήσεως. Μέχρι τοῦδε κατωρθώθη νὰ συμπληρωθῶσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἡτον ὀλίγα μόνον νεολιθικὰ καὶ πρωτομινωϊκὰ ἀγγεῖα, πάντοτε δμως μετ' ἀσφαλείας (Εἰκ. 6).

Ἐκτὸς τοῦ σπηλαίου πρὸς Βορρᾶν ὑπάρχει πλατεῖα, ἥτις ἔχορησίμευσεν ἀναντιρρήτως πρὸς τελετουργικοὺς σκοποὺς, ἵσως δὲ καὶ πρὸς κατοικίαν τοῦ Ἱερατικοῦ προσωπικοῦ τοῦ σπηλαίου (Εἰκ. 7-8). Ἐνεκα τῆς ἐλαχίστης ἐπιχώσεως μεγάλως ἔπιαθον τὰ σχετικὰ οἰκοδομήματα, μόνον δὲ ὀλίγων δωματίων τὰ περιγράμματα διετηροῦντο ἀκόμη εὐκρινῶς. Ἐν ἐκ τούτων παρουσίασε καὶ βάσιν μικροῦ κίονος. Τὰ κυριώτερα τῶν εὑρημάτων ἦσαν μικρὸν μολύβδινον εἴδωλον βιός, ψῆφοί τινες πήλιναι, δῶν μία μὲ ἐγχάρακτον διακόσμησιν, καρφὶς δοτεῖνη κλ. Κατὰ τὰ εὑρήματα ταῦτα τὰ ἐν λόγῳ οἰκοδομήματα ἀνάγονται εἰς τὴν τελευταίαν ὑστερομινωϊκὴν ἐποχὴν καὶ τὴν γεωμετρικὴν τοιαύτην (Εἰκ. 9 κάτω).

Ἀπέναντι τῆς εἰσόδου τοῦ σπηλαίου καὶ εἰς τὸ ἀπέναντι μέρος τῆς χαράδρας ἀνεφάνη κατὰ τὰς δοκιμαστικὰς ἔρευνας ἡ ταπεινὴ εἰσόδος ἄλλου μικροῦ σπηλαίου. Τὸ ἐσώτερον τούτου μέρος προχωρεῖ εἰς μέγα βάθος, ἀλλ’ εἶναι ἀπλῆ καὶ γυμνὴ σχισμὴ τοῦ βράχου. Τὸ πρόσθιον δμως μέρος παρουσίαζεν ἐπίχωσιν, ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς δοπίας διεκρίνοντο ἥδη τεμάχια σαρκοφάγων καὶ μεσομινωϊκῶν πίθων. Τὸ ἥκιστα ἐνθαρρυντικὸν σύμπτωμα τοῦτο ὑπεδείκνυνε, δτὶ πρόκειται περὶ σπηλαίου χρησιμεύσαντος ὡς νεκροταφεῖον, τὸ δοπίον θὰ είχεν ἥδη συληθῆ. Ἡ ἐπακολουθήσασα ἀνασκαφὴ ἀπέδειξεν, δτὶ ἐπρόκειτο περὶ νεκροταφείου ἀναγομένου εἰς τὴν πρωτομινωϊκὴν ἐποχὴν, δπερ είχε χρησιμοποιηθῆ μέχρι τῆς ὑστερομινωϊκῆς τοιαύτης. Τὰ ὀλίγα σημειωθέντα εὑρήματα ἦσαν ἐν τούτοις λίαν σπουδαῖα, διότι ἀπέδειξαν δτὶ ἔχομεν πρὸς ἡμῶν σπηλαίον ἀνάλογον πρὸς τὸ γνωστότατον τοιοῦτο καὶ οὐ μακρὰν κείμενον τοῦ Πύργου. Εὑρέθησαν μερικὰ πρωτομινωϊκὰ ἀγγεῖα, δσα διέφυγον τὰς ἀνηλεῖς συλήσεις καὶ, δπερ τὸ σπουδαιότερον, μερικὰ κοσμήματα, ἄτινα εἶναι πάντα ἔξ ἀργύρου. Ἐν εἶναι συμπαγῆς κυλινδρικὴ ψῆφος, ἔτερον δακτύλιος ἐκ χονδροῦ σύρματος καὶ δν ἄλλο εἶναι εὑμέγεθες παχὺ ἔλασμα μετὰ δπῶν, ἔξ ἀγνώστου τινὸς σκεύους (Εἰκ. 9 δνω). Ἡ ὑπαρξίας τῶν ἀργυρῶν κοσμημάτων, ἥτις εἶναι χαρακτηριστικὸν καὶ τοῦ τάφου τοῦ Πύργου, πρὸ παντὸς δὲ τοῦ ὑπὸ ἐμοῦ ἀνασκαφέντος θολωτοῦ πρωτομινωϊκοῦ τάφου παρὰ τὸ χωρίον Κράσι Πεδιάδος, (Ιδ. Α.Δ. 1929), ἀποδεικνύει τὴν στενοτάτην ἐπαφὴν τοῦ πρωτομινωϊκοῦ πολιτισμοῦ τῆς βιορέιας παραλίας τῆς Κρήτης πρὸς τὸν σύγχρονον πολιτισμὸν τῶν Κυκλαδῶν, δπου ἡ ἀφθονία τῶν ἀργυρῶν κοσμημάτων εἶναι ἐκπληκτική. Εἰς τὸ νότιον μέρος τῆς Κρήτης, τὴν πεδιάδα τῆς Μεσαρᾶς, δ ἀργυρὸς εἶναι σχεδὸν τελείως ἀγνωστος κατὰ τὴν Ιδίαν ἐποχήν. Ἐνταῦθα πρυτανεύουσι τὰ χρυσᾶ κοσμήματα καὶ προφανῶς ἔχομεν ἐπαφὴν πρὸς ἄλλο τι ἐκπολιτιστικὸν κέντρον.

Ἐκ τῶν μετεγενεστέρων ταφῶν τῆς ὑστερομινωϊκῆς ἐποχῆς τὸ σπήλαιον παρουσίασεν ἀξιόλογον μικρὸν διπλοῦν συμπεπλεγμένον ἀγγεῖον μετὰ γραπτῶν παπυροειδῶν φυτῶν, ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἀνακτορικοῦ ἔνθμον, ἕτι δὲ ἐντελῇ γλυπτὸν λίθον μετὰ γραμμικῆς διακοσμήσεως.

ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ